

Людмила Сипко, доц. (Тернопіль)

УДК 821.161.1 – 2.09 Розанов

ББК 83.3 (Рос 2)

«Усамітнене» Василя Розанова: жанрово-стильова і тематична оригінальність

Сипко Л. М. «Усамітнене» Василя Розанова: жанрово-стильова і тематична оригінальність.

У статті проведено аналіз тематики і жанрово-стильових особливостей книги В.В. Розанова «Усамітнене». Доведено, що цей твір не піддається традиційним жанровим вимірам, не вміщається в жодну з тематичних класифікацій і виходить за рамки звичних уявлень про художній стиль. У той же час «Усамітнене» розкриває перед читачем неповторну творчу особистість його автора – письменника, філософа, критика, який обрав у літературі індивідуальний шлях, що мав у своїй основі неприхований егоцентризм і художній імпресіонізм.

Ключові слова: жанр, стиль, тематика, лейтмотив, щоденник, мемуари, автобіографічність, літературний портрет, афоризм.

Sypko Ludmyla Mykhailovna. "Solitary" Vasily Rozanov: genre, stylistic and thematic originality.

The article analyzes the subject and genre and stylistic features of the book V. Rozanov "Solitary". It is proven that this work cannot be submitted to traditional genre measurement and does not fit into any of the thematic classification and goes beyond the traditional conceptions of artistic style. At the same time, "Solitary" reveals to the reader a unique creative personality of its author – a writer, philosopher, critic, who chose his individual way in the literature that has basically undisguised egocentricity and artistic impressionism.

Key words: genre, style, theme, leading motif, dairy, memoirs, autobiography, literary portrait, aphorism.

Василь Васильович Розанов (1856 – 1919) – одна з найвидатніших постатей епохи розквіту російської філософії і літератури «срібного століття». Багатогранна творча спадщина митця визначила йому в російській культурі особливе місце. Письменник, філософ, публіцист, літературний критик – все це органічно поєдналося в особистості В.В. Розанова. Непередбачуваність, епатажність на межі свавілля, невпинне експериментаторство, байдужість до всіх авторитетів зумовили

вибір письменником індивідуальної, неповторної творчої дороги, що лише хронологічно залишалася в межах російської культури кінця ХІХ – початку ХХ століття, але за своєю внутрішньою суттю, як будь-яке значне явище, не вміщалася у вузькі рамки жодного з літературних напрямків. Незважаючи на розбіжності з Розановим у мистецьких поглядах, символістка З. Гіппіус згадувала: «...он был до такой степени не в ряд других людей, до такой степени стоял не между ними, а около них, что его скорее можно назвать «явлением», нежели «человеком» [Розанов 1995, 1: 143].

Справді, художня спадщина В. Розанова завжди викликала суперечливі оцінки. Але одне залишалось незмінним: до особистості і творчості мислителя ніхто не залишався байдужим. Зухвалий руйнівник традиційних літературних форм, В. Розанов як мислитель і стиліст був звеличений до рангу генія у роботах своїх сучасників Д. Філософова [Розанов 1995, 2: 5] та М. Бердяєва («Розанов сейчас – первый русский стилист, писатель с настоящими проблесками гениальности» [Розанов 1995, 2: 41]). Хоча таке захоплення поділяли далеко не всі. Так, В.С. Соловйов називав розанівську манеру висловлюватися «елейно-бесстыдным пустословием» [Розанов 1995, 2: 283] на зразок щедрінського Іудушки, М.К. Михайловський характеризував стиль Розанова-мислителя і Розанова-письменника не інакше як «с разбегу и без оглядки» [Розанов 1995, 1: 342], А.Л. Волинський різко засуджував відверту зневажливість Розанова в оцінках російських літераторів [Розанов 1995, 2: 240 – 243], а англійського письменника початку ХХ століття Д.Г. Лоуренса дратувала хвороблива зануреність Розанова у самоспостереження. Проводячи паралель особистості і творчості В. Розанова з Ф. Достоєвським, Лоуренс з іронією відзначає спільну для обох мислителів рису: «По-моему, чем больше человека занимает собственная персона, тем он менее интересен для других» [Розанов 1995, 2: 491]. У роки панування в радянському літературознавстві вульгарного соціологізму В. Розанов був звинувачений М. Лучанським у «лукавості, цинізмі і письменницькій розбещеності» та названий «махровим реакціонером» [Литературная 1937: 467].

Про протиріччя натури В. Розанова через декілька десятиліть висловився ексцентричний письменник-постмодерніст В. Єрофєєв, який, як вважають, багато в чому наслідував

розанівський стиль (можливо, саме тому Розанова інколи називають предтечею російського постмодернізму). Автор «Москвы – Петушков» вважав В. Розанова «російським Ніцше», авторитетом неофіційної культури і, даючи йому характеристику, водночас пояснював свою позицію неофіційного письменника у ставленні до неординарних особистостей: «Баламут с тончайшим сердцем, ипохондрик, мизантроп, грубиян, весь сотворенный из нервов без примесей, он заводил пасквильности, чуть речь заходила о том, перед чем мы привыкли благоговеть, и раздавал панегирики всем, над кем мы глумимся, – все это с идеальной систематичностью мышления и полным отсутствием системности в изложении, с озлобленной сосредоточенностью, с нежностью, настоянной на черной желчи, и с «метафизическим цинизмом» [Ерофеев 1995: 157].

У наші дні творча спадщина В. Розанова переживає своє «друге народження», адже сила і глибина його думки невіддільні часу. Неоднозначність у сприйнятті постаті видатного філософа загострила зацікавленість і літературознавства, і читацьких кіл до всього, що створив мислитель. В останні десятиліття були опубліковані раніше не відомі широкому загалу твори В. Розанова «Усамітнене» та «Опале листя» (короб перший і другий), що склали своєрідну трилогію.

У 1994 році вперше було видано «Швидкоплинне. 1915 рік» і надруковано фрагменти із «Швидкоплинного. 1914 рік» та з «Сахарни» (1913). А ще пізніше – в 2000 році – в 11 том із 12-томного зібрання творів мислителя (М., 2000) була включена книга «Останні листки. 1916 рік», що вважалася загубленою.

Автором публікації і коментарів до цих розанівських творів став О.М. Ніколюкін, який підкреслив: «Розанов – создатель особого художественного жанра, сказавшегося на многих книгах писателей XX века. Его записи в «Уединенном», «Мимолетном» или «Последних листьях» – это не «мысли» Паскаля, не «максимы» Ларошфуко, не «опыты» Монтеня, а интимные высказывания, «сказ души» писателя, обращенный не к «читателю», а в абстрактное «никуда»» [Николюкин 2000: 14].

Нашу увагу привернула теза О. Ніколюкіна про те, що всі ці твори В. Розанова наштовхують на думку, що цей письменник є творцем оригінального жанру, який можна визначити як «жанр

усамітненого». Його особливості найбільш яскраво виявляються в однойменному творі В. Розанова.

У листі до свого близького друга літературного критика і мистецтвознавця Є.Ф. Голлербаха В. Розанов писав: «Вы знаете, что моё «Уединённое» и «Опавшие листья» в значительной степени сформированы под намерением начать литературу с другого конца вот с конца этого уединённого, уединения сердца...» [Письма]. «Уединенное» – это не просто книга, а жизнь, выразившаяся в слове», – відзначав автор. – «Жизнь, читаемая, как книга, и книга, пишущаяся, как жизнь» [Розанов 2000: 102].

Про розанівське «Усамітнене» останнім часом було написано чимало досліджень різного плану і різного наукового значення. Але твір, що не піддається жодним традиційним жанровим вимірам, не вміщається в жодну з тематичних класифікацій і виходить за рамки звичних уявлень про художній стиль, ще довго буде давати літературознавцям і філософам цікавий матеріал для роздумів, оскільки відкриватиме все нові й нові полемічні аспекти.

Коли говорять про художні особливості творчого доробку В. Розанова, то, як правило, головними їх ознаками називають неприхований розанівський егоцентризм і художній імпресіонізм, породжені своєрідністю характеру і способу життя автора. Неповторну „стильову візитку” письменника схарактеризувала З. Гіппіус: «Так Розанов писал, – «выговаривал» – все, что ощущал, и все, что в себе видел, а глядел он в себя постоянно, пристально» [Розанов 1995, 1: 143]. А сам В. Розанов у листі до Є. Голлербаха зауважив: «На самом деле человеку и до всего есть дело, и – ни до чего нет дела. В сущности, он занят только собою, но так особенно, что, занимаясь лишь собою, – и занят вместе целым миром» [Голлербах 1918].

Сучасні дослідники визнають, що В. Розанову дійсно вдалося з максимальною глибиною і проникливістю, з неприборканою щирістю передати інтимну сутність людської душі, а саме – власного «оголеного нутра». Цю органічну стильову ознаку книг В. Розанова С.Б. Джимбінов влучно назвав «стенографией духовной жизни свободного писателя» [Новая 2001].

Елемент інтриги у свої роздуми про творчу спадщину В. Розанова включає Т.Ю. Ірміяєва. Ніби сперечаючись з умовним опонентом, дослідниця торкнулася питання про доцільність видання і вивчення таких книг як «Усамітнене», «Опале листя» та «Сахарна», в яких автор не глобально осмислює оточуючий світ, а переважно вдається до фрагментарних записів про незначні деталі власного життя. З першого погляду, як пише Т.Ю. Ірміяєва, все це «нісенітниця, дрібниця», але тут же заперечує собі: «Но умение искренне поразмыслить и откровенно выразить свое соображение – не такая уж мелочь» [Ирмияева 1998: 3].

Справді, «Усамітнене» складене, здавалось би, із дрібниць. День у день автор писав на окремих аркушах випадкові думки, що прийшли йому в голову. А потім їх зібрав – в абсолютно безсистемному порядку. Та саме в цьому і полягає головна родзинка: адже і життя кожного з нас, наші потоки свідомості неможливо укласти в однозначну, закінчену систему. А тому письменник менше всього намагався створити послідовну, «опрацьовану» концепцію, оскільки принцип «безформності» для Розанова істотніший, ніж безживна догма. Тут, певною мірою, має рацію С.Р. Федякін, який називає «Усамітнене» «жанром чернетки як літературної форми» [Федякин 1995: 12]. На титульному аркуші „Усамітненого” стоять слова “Майже на правах рукопису”. Тобто, фактично, письменник зразу ж заявляє, що це не звичайна (друкована типографським способом) книга, а суто особисті, інтимні рукописні записки. Художні особливості цього твору не піддаються точному визначенню згідно з усталеною традицією. Дуже важливо усвідомити, що сам автор уникав строгих жанрових характеристик «Усамітненого». У коментарях і передмовах до своїх книг Розанов називав сторінки «Усамітненого» не інакше, як «листами». І коли Є. Голлербах говорив про його книги, що це „интимный дневник огромной, всеобъемлющей души, которая сама не знает, что в ней ценно и важно, а что ничтожно и ненужно...” [Голлербах 1998: 804], митець у листі заперечував йому: «Это несколько не «Дневник», и не «мемуары», и не «раскаянное признание»: именно и именно – только «листы», «опавшие», «было» и «нет более» [Голлербах 1918]. Тобто, згідно з авторським тлумаченням, російське слово «листы» в українському перекладі повинно означати не аркуші, а листя.

Як бачимо, сам В. Розанов категорично заперечував будь-які спроби розглядати його «Усамітнене» в рамках одного з традиційних літературних жанрів. Адже, як справедливо відзначала Л.Я. Гінзбург, «жанровая номенклатура важна не сама по себе, но в той мере, в какой она проясняет, уточняет для нас принцип творческого постижения действительности» [Гинзбург 1971: 62]. А тому, аналізуючи «Усамітнене», чимало дослідників дотримуються авторського визначення – «листы», «листья», тобто залишають за цим твором В. Розанова право і надалі називатися лише «Усамітненим». Хоча непоодинокими є і спроби науковців детально розібратися як у жанровій природі, так і у стильових особливостях розанівської книги.

Перш за все, літературознавці виходять із синтетизму жанрової форми «Усамітненого». Так, О.В. Кузнецовій належить узагальнення такого змісту: «Книга представляет собой органическое соединение дневника, воспоминаний, семейной хроники, критических заметок, литературных портретов, стихотворений в прозе, мыслей, афоризмов и т.д.» [Кузнецова 2007: 5]. Стильовий «сумбур» розанівських текстів детально схарактеризував французький історик літератури, професор Женевського університету Жорж Нива. Головними рисами ідіостилю Розанова дослідник вважає повну безсюжетність, абсолютне верховенство інтонації, домашність, майже повну безсоромність літературного тексту, ретельну фіксацію обставин написання кожного клаптика, співіснування протилежних тверджень. Цю розанівську поетику Ж. Нива називає заснованою на чистій примсі і культурі фрагменту. «Книги В.В. Розанова, – відзначає Ж. Нива, – это центоны, составленные из газетных рецензий, дневниковых записей, кулинарных рецептов, адресованных автору писем; это своего рода гербарий подслушанных чужих слов – ворчливых, крикливых, недосказанных...» [Нива 1999: 234].

Дійсно, дослідницька робота над текстом „Усамітненого” часто ставить перед науковцем більше запитань, ніж дає на них відповідей. Книга зруйнувала межі між документальним і художнім стилем. В «Усамітненому» органічно поєднані публіцистична дієвість слова з інтимною сповідальністю тону. Численні фрагменти твору являють собою складний, неоднорідний

жанровий синтез. Це не просто щоденник, мемуари чи автобіографія. В «Усамітненому» йде глибоке, органічне злиття різних стихій, що забезпечує особливий спосіб саморозкриття і самоаналізу автора.

Свою книгу В. Розанов склав із 192 «листоків» (автор вважав, що і друкувати їх потрібно на окремих аркушах). Вже перший запис дає нам можливість чимало зрозуміти з розанівського задуму: *«Шумит ветер в полночь и несет листья... Так и жизнь в быстротечном времени срывает с души нашей восклицания, вздохи, полумысли, получувства... Которые, будучи звуковыми обрывками, имеют ту значительность, что «сошли» прямо с души, без переработки, без цели, без преднамеренья, – без всего постороннего... Просто, – «душа живет»... т. е. «жила», «дохнула»... С давнего времени мне эти «нечаянные восклицания» почему-то нравились. Собственно, они текут в нас непрерывно, но их не успеваешь (нет бумаги под рукой) заносить, – и они умирают. Потом ни за что не припомнишь. Однако кое-что я успеваю заносить на бумагу. Записанное все накапливалось. И вот я решил эти опавшие листья собрать»* [Розанов 1990: 459]. Отож основою книги, за словами В. Розанова, стали ненавмисні вигуки, напівдумки і напівпочуття, що зійшли «без переробки» прямо з душі і лягли на папір. *«Всякое движение души у меня сопровождается выговариванием, – зізнається письменник на наступних сторінках «Усамітненого». – И всякое выговаривание я хочу непременно записать. Это – инстинкт»* [Розанов 1990: 492].

В «Останніх листках. 1916 рік» у записі від 28 березня В. Розанов так пояснював принцип, за яким він складав свої книги: *«Я вовсе не всякую мысль, которая мелькнула, записываю. Вышла бы каша, «плеть» и в целом бестолковица. Таково и есть большинство собранных афоризмов, «подобранных авторами», с которыми «Уед.» и «Оп.л.» не имеют ничего общего по происхождению. Уже потому, что и в «Уед.» и в «Оп.л.» есть «мелочи, недостойные печати» и которых ни один автор не занес бы в книгу. Спрятал, бросил.*

Нет. Особым почти каждым ощущением я чувствую, что «вышел пот из меня», и я устал, – сияю и устал, – что «родилось», «родил», что «вышло семя из меня» и я буду спать после этого до нового накопления семени. Это только одно, одно-единственное и

записано в «Уед.» и «Оп.л.» Но зато из этого уже ничего не выпущено: ни хорошее, ни преступное, ни глупое. Ни важное, ни мелочное.

Так. обр., тут нет ничего «на тему», а есть *сумма выпотов души*. «Жизнь души как она была». «Пока не умрет» (надеюсь))» [Розанов: 2000: 102]. У процесі створення книга проходила два етапи. Перший – це народження фрагментів. За зізнанням письменника, воно могло відбуватися в будь-якому місці і за будь-яких обставин. На основі текстів фрагментів та авторських ремарок, що їх супроводжують, можна зрозуміти, наскільки спонтанно і безпосередньо, а часом навіть несподівано для самого автора було зроблено записи. Авторські думки в мініатюрах можуть бути зовсім неформальними і непослідовними: вони являють собою «голі» враження і почуття. Ця безсистемність надає неповторності розанівському твору. Е.Ф. Голлербах згадував: «Помню маленькие, узенькие листочки, раскиданные на письменном столе. Только на таких полосках бумаги он и писал. А иногда писал на обрывках, клочках, на оторванном клочке книжной обложки, на папиросной коробке» [Розанов: 1995: 1, 230].

Справді, в основі структури «Усамітненого» лежить принцип випадкових записів. Кожен «листок» оформлений особливим способом: він закінчується вказівкою на місце, час, ситуацію народження запису або форму його фіксації: *«заметки на полях», «на обороте письма», «за нумизматикой», «на подошве туфли»; «на обороте транспаранта», «во время купанья», «на улице», «в дверях, возвращаясь домой», «в университете», «в вагоне», «на мосту», «в постели ночью», «по прочтении статьи Перцова», «на извозчике, ночью»* тощо. Останні записи в книзі супроводжуються точними датами (напр., «9 декабря 1911 г.»). Всі ці позначки автор розташовував, зазвичай, у кінці фрагмента, позначаючи його межу. А тому кожен фрагмент являє собою автономну мініатюру, тобто виступає як тематично завершене ціле.

У друкованому тексті книги всі мініатюри зберігають авторську стилістику: лапки, дужки, скорочення, неповні речення, пропуски рядків, включення діалогічного мовлення тощо: *«...там, может быть, я и “дурак” (есть слухи), может быть, и “плут” (поговаривают): но только той широты мысли, неизмеримости “открывающихся горизонтов” – ни у кого до меня, как у меня, не*

было. И "все самому пришло на ум". – без заимствования даже йоты. Удивительно. Я прямо удивительный человек» (на подошве туфли: купанье) [Розанов 1990: 518]. Записи дуже різні за обсягом – від одного речення (напр., «*Странник, вечный странник и везде только странник*» [Розанов 1990: 516] до кількох сторінок (це, як правило, стосується фрагментів мемуарного чи філософсько-культурологічного плану).

Далі починався другий етап роботи: «листки» об'єднувалися в єдине ціле, перетворюючись з автономних елементів на композиційні одиниці книги. В. Розанов прагнув досягти цілісності книги як особливої художньої форми не стільки «компактністю» структури, не стільки образною системою і наскрізними мотивами, скільки єдиною авторською концепцією: незважаючи на видиму розрізненість записів, всі вони органічно зведені до «спільного знаменника» – осягнення автором сенсу власного існування у непростому світі. Тобто установка на структурну єдність в «Усамітненому» подібна збірці віршів – це і є основним жанротворчим фактором книги В. Розанова. Кожна окремо взята мініатюра «Усамітненого» не завжди пов'язана з попереднім або наступним текстом, але вона має потужне інтонаційне ядро, що за принципом ланцюжка передає домінуючий настрій від фрагмента до фрагмента, створюючи особливий емоційний тон всієї книги, якому сприяє багатогранність образу її автора.

Часом перші фрази мініатюр починаються сурядним сполучником, що вказує на їх зв'язок із певним передтекстом, тобто не висловленим до цього словесним змістом: «*И везде лукавство. «Почему этот соня к тому же вечно врет»?* [Розанов 1990: 516]. Відчуття «сміслового простору» іноді залишається і за текстом: ознакою невичерпаності авторської думки можуть ставати три крапки або знак питання: «*Но ведь русская история вообще почти не начиналась. Жили «день за днем – сутки прочь»...* [Розанов 1990: 480]; «*Цинизм от страдания? Думали ли вы когда-нибудь об этом?*» [Розанов 1990: 481].

Окремі короткі записи не тільки закінчуються, а й починаються трьома крапками, створюючи навколо себе віртуальне змістове поле: «*...И бегут, бегут все... чудовищной толпой. Куда? Зачем? – Ты спрашиваешь, зачем мировое volo? – Да тут не volo,*

а, скорее, ноги скользят, животы трясутся. И никто ни к чему не привязан. Это – скетчинг-ринг, а не жизнь...» [Розанов 1990: 487].

Автор «Усамітненого» постає перед читачем і як творець книги, і одночасно як її головний герой. Власне «Я» для В. Розанова частіше всього стає предметом самоіронії: *«Удивительно противна мне моя фамилия. Всегда с таким чужим чувством подписываю «В. Розанов» под статьями. Хоть бы «Руднев», «Бугаев», что-нибудь. Или обыкновенное русское «Иванов». Иду раз по улице. Поднял голову и прочитал: «Немецкая булочная Розанова». Ну, так и есть: все булочники «Розановы», и следовательно, все Розановы – булочники. Что таким дуракам (с такой глупой фамилией) и делать. Хуже моей фамилии только «Каблуков»: это уже совсем позорно...»* [Розанов 1990: 474].

Оригінальною треба визнати і форму адресації в «Усамітненому». Хоча на початку книги В. Розанов говорить: *«Ах, добрый читатель, я уже давно пишу «без читателя», – просто потому, что нравится. Как «без читателя» и издаю... Просто, так нравится»* [Розанов 1990: 459], – автор все-таки незмінно «провокує» читача своїми роздумами, аби той не залишався байдужим до тих життєвих проблем, що так хвилюють самого письменника.

А коло цих проблем дуже широке. Воно формує тематику розанівської книги. Незважаючи на суб'єктивний характер «листоків» «Усамітненого», ця книга може бути названа (подібно до пушкінського «Євгенія Онєгіна») «енциклопедією російського життя». Адже зміст мініатюр настільки різноманітний і широкий, що авторові вдалося охопити своєю увагою майже всі сфери російської дійсності.

У тематиці твору можна виділити два центральних аспекти. Перший із них – документально-автобіографічний. За стилем такі записи близькі до мемуарів або щоденника. В центрі уваги письменника – дружина, племінник, друзі, знайомі, видавці, однопумці і опоненти та ін. Наприклад: *«У человека две ноги: и если снять калоши, положим, пятерьм – то кажется ужасно много. Между дверями стояло такое множество крошечных калошек, что я сам дивился. Нельзя было сосчитать скоро. И мы оба с Протейкинским покатывались со смеху...»* [Розанов 1990: 460]. Як бачимо, замітки такого плану включають в себе звичайні

життєві роздуми про пересічних людей і їх буденні проблеми. часом мініатюри фіксують просто випадкові враження з вулиці: *«Посмотришь на русского человека острым глазком... Посмотрит он на тебя острым глазком... И все понятно. И не надо никаких слов. Вот чего нельзя с иностранцем (на улице)»* [Розанов 1990: 463].

Паралельно з відверто особистим проходить другий аспект тематики розанівського «Усамітненого»: його складають філософські, суспільно-політичні, культурологічні та історико-літературні роздуми письменника. Одним із лейтмотивів книги стають міркування митця про сутність художньої творчості і її парадокси. *«Секрет писательства, – переконаний Розанов, – заключается в вечной и невольной музыке в душе. Если ее нет, человек может только «сделать из себя писателя». Но он не писатель...»* [Розанов 1990: 467]. В. Розанову не сила змиритися з тим, як нещадно редактори журналів «коректують» авторський матеріал: *«Мое «я» только в рукописях, да «я» и всякого писателя»* [Розанов 1990: 461], а тому він взяв за правило нічого не знищувати і дбайливо зберігає всі свої записи.

Не полишають автора «Усамітненого» і думки про примхи людської і письменницької слави: *«Говорят, слава «желаема». Может быть, в молодом возрасте. Но в старом и даже пожилom ничего нет отвратительнее и несноснее ее...»* [Розанов 1990: 468]. І далі: *«Слава – змея. Да не коснется никогда меня ее укус»* [Розанов 1990: 517].

Книга Розанова сповнена міркувань про національні особливості російського характеру, про парадокси смаку читачів (чомусь любляють читати *«насмешливое, злое, разрушающее, убивающее»* [Розанов 1990: 470], про пустоту і продажність літератури (*«Литература вся празднословие... Почти вся...»* [Розанов 1990: 481]; *«Литература есть самый отвратительный вид торга»* [Розанов 1990: 498]) і про любов, на якій тримається земля (*«Всякая любовь прекрасна. И только она одна и прекрасна. Потому что на земле единственное «в себе самом истинное» – это любовь»* [Розанов 1990: 517]. Глибиною і відвертістю відзначені розанівські роздуми про Бога. Замітки на релігійну тематику написані в емоційному ключі, з ознаками патетики, в них відчутний внутрішній ритм: *«Бог мой! вечность моя! Отчего же*

душа моя так прыгает, когда я думаю о Тебе... И все держит рука Твоя: что она меня держит – это я постоянно чувствую» [Розанов 1990: 496]. А у хвилини відчаю автор включає до своїх роздумів елементи жанру молитви: *«Боже, Боже, зачем Ты забыл меня? Разве Ты не знаешь, что всякий раз, как Ты забываешь меня я теряюсь»* [Розанов 1990: 501].

Звичайно ж, для письменника і мислителя В. Розанова не було більш цікавої теми, ніж вивчення історичного розвитку російської літератури. Для її аналізу автор створює в «Усамітненому» широкий культурологічний фон. У полі зору письменника – світова наука, філософія і мистецтво: Герострат, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Дарвін, Кант, Шопенгауер, Метерлінк, Байрон... Розанівська книга сповнена суперечливими оцінками творчості російських письменників. Так, літературу XVIII століття він вважає служницею правлячої верхівки, письменникам XIX століття дорікає у відсутності універсалізму та зосередженості лише на змалюванні побуту поміщиків. Автор «Усамітненого» вбачає філософську глибину у творчій спадщині представників «срібного століття» – С. Соловйова, Д. Мережковського, Андрія Білого, В. Брюсова.

У книзі В. Розанова багато літературних портретів. Його приваблюють постаті Кантемира, Новікова, Радищева, Фонвізіна, Крилова, Пушкіна, Белінського, Герцена, Огарьова, Чернишевського, Тургенєва, Некрасова, Салтикова-Щедріна, Г. Успенського, Короленко, Л. Толстого та ін. Причому в поле зору автора «Усамітненого» потрапляють не тільки самі письменники, але й герої їх творів, які стали літературними типами: Чацький, Добчинський, Манілов, Собакевич, Платон Каратаєв, П'єр Безухов, Ростов... В оцінках письменників Розанов (як і завжди!) максимально суб'єктивний, відвертий і навіть часом епатажний. Так, говорячи неодноразово із захопленням про вірші Некрасова (*«...они – народны, просты, естественны, сильны. «Муза мести и печали» все-таки сильна; а где сила, страсть – там и поэзия»*) [Розанов 1990: 467]. Розанов тут же переходить до осміювання таланту Салтикова-Щедріна (*«...из «Истории одного города» прочел первые 3 страницы и бросил с отвращением»*) [Розанов 1990: 464] і приниження Г. Успенського (*«Нравы Растеряевой улицы» ... никому решительно не нужны, кроме попивающих чаек*

читателей» [Розанов. 15: 479]. Недаремно ще сучасник Розанова А. Волинський відзначав: «Он плещет в них [литераторов] брызгами своего гаденького порицания и смеха» [В.В. Розанов 1995: 2: 241]. Як ж говорити про мову розанівського «Усамітненого», то тут перш за все, привертає увагу розгалужена система цитат, цитонів, ремінісценцій, афоризмів: *«Боль жизни гораздо могущественнее интереса к жизни», «Малую травку родить – труднее, чем разрушить каменный дом», «Судьба бережет тех, кого она лишает славы», «Только в старости узнаешь, что «надо было хорошо жить», «Какими рождаемся – таковы и в могилку» та ін.*

«Усамітнене» В. Розанова – книга, що не підлягає повному осмисленню, адже вона не вміщається ні у традиційні жанрово-тематичні, ні у стилістичні канони. Пояснення цьому одне: її творець – непересічна особистість, людина високої ерудиції і геніального таланту, яка довела нащадкам свою небайдужість до всього, що діялося у навколишньому житті. *«Два ангела сидят у меня на плечах: ангел смеха и ангел слез. И их вечное пререкание – моя жизнь»* [Розанов 1990: 482], – так писав В. Розанов в «Усамітненому». Та незважаючи на протиріччя власного існування, сенс свого життя письменник знаходив у творчості: *«Я задыхаюсь в мысли. И как мне приятно жить в таком задыхании. Вот отчего жизнь моя сквозь тернии и слезы есть все-таки наслаждение»* [Розанов 1990: 496].

Література: Гинзбург 1971 – Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. – Л.: Сов. писатель, 1971. – 463 с. Голлербах 1998 – Голлербах Э.Ф. В.В. Розанов. Жизнь и творчество // Розанов В.В. Уединенное. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 1998. – С. 798 – 869. Голлербах 1918 – Голлербах Э.Ф. В.В. Розанов. Личность и творчество. – Петроград, 1918. – 50 с. Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-29555.html>. Ерофеев 1995 – Ерофеев В. Оставьте мою душу в покое: Почти все. – М.: Изд-во «Х.Г.С.». – 1995. – 408 с. Ирмияева 1998 – Ирмияева Т.Ю. Вступ. статья // В.В. Розанов. Сахарна. – М.: Республика, 1998. – С. 3-4. Кузнецова 2007 – Кузнецова О.В. Творчество В.В. Розанова 1910-х годов: книги «Уединенное» и «Апокалипсис нашего времени». – Автореф. дис. к.ф.н. – Саратов, 2007. – 24 с. Литературная 1937 – Литературная энциклопедия: В 11 т. Редакционная коллегия: П.И. Лебедев-Полянский, А.В. Луначарский, В.Ф. Переверзев и др. – Т. 9. – М.: Изд-во коммунистической академии, 1937. – 654 с. Нива 1999 – Нива Ж.

Возвращение в Европу. Статьи о русской литературе. Перевод с французского Е.Э. Ляминой. – М.: Высшая школа. – 1999. – 304 с. *Николюкин 2000* Николюкин А.Н. Вступительная статья // Розанов В.В. Собрание сочинений: в 12 т. – Т. 1. – М.: Республика, 2000. – С. 3-22. *Новая 2001* – Новая философская энциклопедия: в 4 т. Под редакцией В.С. Стёпина. – М.: Мысль, 2001. Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/9263/ *Письма* Письма В.В. Розанова к Э.Ф. Голлербаху. Подготовка текста, публикация и комментарии Е. Голлербаха. Режим доступа: <http://users.kaluga.ru/kosmorama/letters.html> *В.В. Розанов 1995* – В.В. Розанов: Pro et Contra: Личность и творчество Василия Розанова в оценке русских мыслителей и исследователей: Антология. Кн.1-2. – СПб.: Издательство Русского Христианского гуманитарного института, 1995. – Кн.1. – 512 с.; Кн. 2 – 576 с. *Розанов 2000* – Розанов В.В. Последние листья // Собр. соч.: в 12 т. / Под общ. ред. А.Н. Николюкина. – Т. 11. – М.: Республика, 2000. – 502 с. *Розанов 1990* – Розанов В.В. Уединенное // Розанов В.В. Несовместимые контрасты жития: Литературно-эстетические работы разных лет / Сост., вступ. статья В.В. Ерофеева; Коммент. Олега Дарка. – М.: Искусство, 1990. – С. 459-540. *Федякин 1995*. – Федякин С.Р. Жанр «Уединенного» в русской литературе XX века: Автореф. дис. к. ф. н. – М., 15. – 24 с.

Сипко Л. М. «Уединенное» Василия Розанова: жанрово-стилевая и тематическая оригинальность.

В статье проведен анализ тематики и жанрово-стилевых особенностей книги В.В. Розанова „Уединенное”. Доказано, что это произведение не поддается традиционным жанровым измерениям, не вмещается ни в одну из тематических классификаций и выходит за рамки привычных представлений о художественном стиле. В то же время „Уединенное” раскрывает перед читателем неповторимую творческую личность его автора – писателя, философа, критика избравшего в литературе индивидуальный путь, в основу которого был положен нескрываемый эгоцентризм и художественный импрессионизм.

Ключевые слова: жанр, стиль, тематика, лейтмотив, дневники, мемуары, автобиографичность, литературный портрет, афоризм.